

پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت

«مهاجرت ایرانی؛ خاص بودگی‌ها و ویژگی‌ها»

پاییز ۱۴۰۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سومین نشست تخصصی کارگروه مهاجرت ۲۰ آبان ماه ۱۴۰۲ در پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت دانشگاه علوم پزشکی کرمان با حضور افراد متخصص و صاحب‌نظران در این حیطه به صورت حضوری و مجازی با سخنرانی خانم دکتر طاهره خزایی جامعه شناس و پژوهشگر حوزه مهاجرت برگزار شد. در این نشست به موضوع دیاسپورا و وضعیت جامعه‌ی ایرانی در مهاجرت و ایده‌هایی برای سیاست‌گذاری پرداخته شد.

ویژگی‌های مهاجرت ایرانی

مهاجرت یک پدیده‌ی اجتماعی مدرن است، پیش‌تر نیز مهاجرت به کشورها و سرزمین‌های مختلف وجود داشته؛ اما چرا مهاجرت در زمان کنونی مسئله برانگیز است؟ وجوه نگاه به این پدیده عینی و ذهنی هستند که وجوه عینی آن با آمار و ارقام قابل مشاهده هست. وجه ذهنی آن بسته به تجربیات مهاجران در کشور مقصد و در زمان برگشت به کشور خود است.

مهاجرت یک پدیده متنوع است. از جمله دلایل این تنوع؛ وجود راه‌های قانونی و غیرقانونی آن، فردی و اجتماعی بودن، وجوه شغلی و حرفه‌ای، خصوصیات جمعیت مهاجر، داخلی (درون‌مرزی) و خارجی (برون‌مرزی) و منطقه‌ای بودن (مانند مهاجرت کادر پزشکی به کشورهای حوزه خلیج‌فارس) و در نهایت پیامدهای این پدیده است.

ایران یک کشور مهاجرپذیر و مهاجرفرست است. دلیلی که مهاجرت در این کشور نسبت به کشورهای منطقه از جهت مهاجرپذیری پررنگ است، از یک طرف نسبت به بعضی از کشورهای همسایه (افغانستان و عراق) از ثبات سیاسی و امنیتی بیشتری برخوردار است و بنابراین پذیرای مهاجرانی از کشورهای همسایه است. اما از طرف دیگر به دلیل فشارهای خارجی و تحریم‌ها و وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (فقدان تناسب ذهنیت اجتماعی و ایده‌آل‌های زندگی و آزادی‌های فردی با عینیت یعنی زیرساخت‌ها) مهاجرت به بیرون از ایران در میان ایرانی‌ها رو به افزایش است. مسائل اقلیمی و خشکسالی نیز از عوامل افزایش‌دهنده مهاجرت‌های درون و برون‌مرزی است. همچنین بدلیل تبعیض و نابرابری اقلیت‌ها و گروه‌های خاص قومیتی، دینی و جنسیتی تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت افزایش یافته است.

• استراتژی‌های رویارویی با مسئله مهاجرت به خارج ایرانیان:

- ۱- دشوار نمودن و ممانعت از مهاجرت: مانند دشوار ساختن مراحل آزادسازی دانشنامه و مدارک تحصیلی که پیامدهای منفی گسترده‌ای در کوتاه‌مدت و بلندمدت خواهد داشت؛ مانند مهاجرت در سن پایین‌تر که می‌تواند بر آسیب‌پذیری فرد مهاجر بیافزاید.
- ۲- زمینه‌سازی مهاجرت معکوس و بازگشت ایرانیان مقیم خارج: متأسفانه بعضی از قوانین منجر به این شده که مهاجرت معکوس در ایران فرایند موفق‌تری نداشته باشد.
- ۳- چرخش مغزها و بهره‌گیری از ظرفیت‌های جمعیت مهاجر(دیاسپورا): مهم‌ترین شرط بهره‌گیری از مهاجران، شناخت ویژگی‌های جمعیت مهاجران ایرانی در بیرون از ایران است.

آشنایی با مفهوم دیاسپورا

دیاسپورا یک مفهوم مبتنی بر تجربه تاریخی است که قومی به صورت دسته‌جمعی به سرزمینی جدید مهاجرت کرده و در آنجا نیز شبکه ارتباطی خود را حفظ می‌نمایند. در حال حاضر این مفهوم بیشتر نشان دهنده یک شبکه ارتباطی قوی بین مهاجرین از یک کشور در مکان جدید و حفظ هویت اجتماعی خود و نیز داشتن مبادلات گوناگون به صورت مداوم و پیوسته با کشور مادر است.

• چرا ایرانیان مهاجر در خارج یک دیاسپورای قوی شکل نداده‌اند؟

مهاجرت ایرانی یک مهاجرت طبقه‌ی متوسط است زیرا تمایل فردی در این گروه بیشتر است و دارای سرمایه بالای اقتصادی و فرهنگی هستند و در نتیجه، جذب شبکه‌های قومیتی ایرانی بیرون از ایران نمی‌شوند. از این نظر مهاجرت ایرانیان با مهاجرت سایر قومیت‌ها مانند اعراب، هندی‌ها، و چینی‌ها متفاوت است. مهاجرت ایرانیان با بقیه‌ی کشورهای همسایه که برآمده از جنگ و مسئله‌ی مرگ و زندگی و همچنین مسائلی مانند استعمار استنیز تفاوت اساسی دارد به طوری که مهاجرت ایرانیان عموماً انتخابی، برنامه‌ریزی شده و هدفمند است و فاقد الزام زمانی و مکانی برای خروج از سرزمین مادری، مانند مهاجرت به دنبال تجربه جنگ و اشغال داخلی سرزمین مادری است. مهاجرت در ایران بر اساس مشاهدات بیشتر یک پروژه‌ی فردی جهت رسیدن به سبک زندگی بهتر، استقلال و آزادی بیشتر، ادامه تحصیل، شغل و موقعیت اقتصادی بهتر و شناخت دیگر فرهنگ‌ها می‌باشد. اما نمی‌توان گفت مهاجرت ایرانی یک مهاجرت خانوادگی است بلکه بیشتر جنبه‌ی فردی دارد و با برنامه‌ریزی آن فرد برای داشتن یک سبک زندگی متفاوت صورت می‌گیرد؛ هرچند به دلیل اهمیت خانواده در فرهنگ ایرانی، مهاجرت فرد زمینه‌ساز مهاجرت سایر اعضای خانواده در آینده می‌تواند باشد.

دلیل دیگری که مهاجرت ایرانی یک دیاسپورا نیست به این دلیل است که اجتماع همبسته‌ای از مهاجران ایرانی در بیرون از ایران وجود ندارد. همچنین فقدان تبادل پایدار با جامعه‌ی مادر، با هم‌وطنان بیرون از ایران و با جامعه‌ی میزبان نیز از دیگر دلایلی هستند که می‌توان نام برد. مهاجران ایرانی در سایر کشورها یک اجتماع همبسته‌ی ایرانی ندارند و آمار دقیقی از اجتماع ایرانیان بیرون از ایران در دسترس نیست. همچنین طیف وسیعی از مهاجران ایرانی در بیرون از ایران وجود دارد که از نظر سیاسی و مذهبی نیز با هم همسو نیستند و اعتماد کافی بین جمعیت ایرانی بیرون از ایران وجود ندارد. ایرانیان مقیم خارج از زیرگروه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی هستند و تکثر دیدگاه‌های سیاسی و طبقه اجتماعی از یک طرف، کاهش ارتباط منسجم و قوی بعضی از آنها با جامعه داخل کشور، تمایل به ارتباط قوی با جامعه غیرایرانی خارج از کشور و روحیه فردگرایی عموم ایرانیان باعث شده ایشان در خارج از کشور نیز متفرق و گروه‌گروه بوده و خیلی ارتباط نزدیک و شبکه ارتباطی محکمی شکل ندهند. بنابراین، جمعیت مهاجر بیرون از ایران را نمیتوانیم یک دیاسپورا در نظر بگیریم.

• آیا دیاسپورا بودن یک مزیت است؟

این سوال یک جواب دوسویه دارد. در صورتی که دیاسپورا وجود داشته باشد این افراد می‌توانند دستاوردهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی متمرکز و مشخصی برای جامعه‌ی ایرانی داشته باشند که یک مزیت تلقی می‌شود. اما از سوی دیگر معایبی دارد که در صورت وجود دیاسپورا، این افراد با جامعه‌ی میزبان ادغام نمی‌شوند. فردی و پراکنده بودن مهاجرین ایرانی باعث شده که با افراد سرو کار دارید تا یک اجتماع بهم‌پیوسته که نمی‌تواند حتی سفیر فرهنگی جامعه و تمدن ایرانی در بیرون از ایران باشد.

«خلاصه‌ی سومین نشست تخصصی مهاجرت نخبگان و دیاسپورای ایرانی»

مفهوم مهاجرت

- بحث مدرن بودن پدیده‌ی مهاجرت
- متنوع بودن این مفهوم از جهات متفاوت
- دلایل مهاجر پذیری و مهاجر فرستی ایران

استراتژی‌های رویارویی با مسئله مهاجرت ایرانی

- دشوار نمودن فرایند و ممانعت از مهاجرت
- زمینه‌سازی مهارت معکوس و بازگشت ایرانیان به داخل
- بهره‌گیری از ظرفیت‌های جمعیت مهاجر (دیاسپورا)

چرا ایرانیان مهاجر در خارج یک دیاسپورای قوی شکل نداده‌اند؟

- اکثریت مهاجرت طبقه‌ی متوسط و مشاهده‌ی کمتر مهاجرت با اهداف سرمایه‌گذاری
- اغلب با اهداف فردی جهت رسیدن به سبک زندگی بهتر، استقلال و آزادی بیشتر، ادامه تحصیل، شغل و موقعیت اقتصادی بهتر و شناخت دیگر فرهنگ‌ها
- نبود اجتماع همبسته‌ای از مهاجران ایرانی در بیرون از ایران، فقدان تبادل پایدار با جامعه‌ی مادر، با هم وطنان بیرون از ایران و با جامعه‌ی میزبان
- همسو نبودن جامعه‌ی مهاجر از نظر سیاسی و مذهبی نبود اعتماد کافی بین جمعیت ایرانی بیرون از ایران

آیا دیاسپورا بودن یک مزیت است؟

- **بلی:** دستاوردهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی برای جامعه‌ی ایرانی دارد.
- **خیر:** ادغام نشدن این افراد با جامعه‌ی میزبان

راهکارهای پیشنهادی و ایده‌های سیاست‌گذاری

- تبدیل مهاجران ایرانی حوزه بهداشت و درمان به یک اجتماع بسته
- پیگیری اهداف درمانی پزشکی و بهداشتی برای جامعه‌ی ایرانی در میانه تحریم‌ها
- تشکیل گروه‌ها و انجمن‌های همبسته با اهداف حقوق بشری و انسانی با دسترسی نامحدود به جامعه‌ی ایرانی برای خدمات رسانی